

KASZA PÉTER

Bethlen Farkas: *Erdély története*, 16. könyv. Báthory Gábor uralkodásának kezdete

A rövid szemelvény Bethlen Farkas (1639–1679) erdélyi történetíró monumentális, Historia de rebus Transsilvanicis című műve utolsó, 16. könyvének szövegét tartalmazza. Bethlen ebben a könyvben az 1608–1609. év erdélyi eseményeit foglalja össze, vagyis Rákóczi Zsigmond lemondását, a fiatal Báthory Gábor trónra kerülését és uralmának első időszakát.¹

Kulcsszavak: Bethlen Farkas, Erdély, Báthory Gábor, Rákóczi Zsigmond, történetírás

Bethlen Farkas *Historia de rebus Transsilvanicis* című monumentális Erdély-története a kora újkori erdélyi történetírás egyik legjelentősebb és legfontosabb darabja. Ez talán sommás, mi több, merész kijelentésnek tűnik egy olyan korszak és olyan terület kapcsán, mint a történetírás aranykorát jelentő 16–17. század, és éppen Erdély vonatkozásában, ahol szerzőnknek és művének olyan mezőnyben kellett megtalálnia és megállnia a helyét, amelyet Gian Michele Bruto, Baranyai Decsi János, Szamosközy István, Bojti Veres Gáspár vagy éppen Bethlen János neve fémjelez – hogy a hosszú sorból csak a legkiválóbbakat említsük. Az alábbiakban mégis amellett kívánok röviden érvelni, hogy a kezdőmondat állítása nem túlzó, sőt kimondottan megérdemelt.

Bethlennek nem adatott hosszú élet a földön: 1679-ben, karrierje csúcán, Erdély kancellárjaként és Fejér megye főispánjaként 40 évesen ragadta el a halál. Máig vitatott, hogy jelentős történeti műve torzóban maradt-e, vagy sikerült befejeznie. Annyi azonban bizonyos, hogy az, ami elkészült és ma olvasható, hozzáférhető, önmagában is, mind terje-

¹ A fordítás az MMA Művészeti Ösztöndíjának (2023–2026) támogatásával készült.

delmében, mind koncepciójában lenyűgöző alkotás. A *Historia* kéziratát Farkas öccse, a keresdi családi kastélyt kiépítő Bethlen Elek vette gondjaiba, és a kastélyban létrehozott nyomdában² 1691-ig ki is nyomtatta a mű első tíz könyvét, illetve a 11. könyv első néhány oldalát. A folytatást és a nyomdát egyaránt elsöpörte Thököly 1691-es betörése és az azt követő zavaros erdélyi viszonyok. A részlegesen elkészült nyomtatvány *crudában* maradt, vagyis soha nem kötötték be; példányai egy része megsemmisült, másokat nagy becsben őriztek és drága pénzért adtak kézzől-kézre a 18. század első évtizedeiben. A teljes szövegről, illetve a ki nem nyomtatott 11–16. könyvek anyagáról is számos korabeli másolat készült, ma ezek egy része Magyarországon, más része Erdélyben található.³ A 18. század utolsó harmadában a nagy erdélyi polihisztor, Benkő József karolta fel a *Historia* ügyét: Nagyszebenben előbb négy vaskos kötetben újra kinyomtatta az első tíz könyvet, majd számos kézirat bevonásával sajtó alá rendezte a maradék hatot is, amely az első négyhez hasonlóan a szebeni Hochmeister-nyomdában jelent meg 1793-mal bezárólag két kötetbe rendezve.⁴ A Benkő-Hochmeister-féle kiadás hat kötetre képezte századokig a Bethlen-szöveg ismeretének bázisát. Ez pedig igen széles alapokat kínált a kor kutatói számára, hiszen a hat kötet összesen több mint 3000 oldalt tett ki, vagyis terjedelmében valóban monumentális, méretében Bonfini munkájával, a középkori magyar történelmet összegző *Decadesszel* vetekedő mű született. Még impozánsabb ez a teljesítmény, ha meggondoljuk, hogy Bonfini magyar fordításban 1000 oldalas műve az őstörténettől és a hun hagyománytól kezdve a 15. század utolsó éveiiig tárgyalta a magyar nép teljes, akkor ismert és be-

² A keresdi nyomdával kapcsolatban felmerült ugyanakkor, hogy nem Bethlen Elek alapítása, hanem Szenczi Kertész Ábrahám Nagyváradon működő, majd Szebenbe menekült nyomdájának egy része, amit Kertész halála után Apafi Kolozsvárra szállítat. A fejedelem a nyomdát a kolozsvári és enyedi kollégiumok tulajdonába adja, és mint ilyet Szentyel Mihály vezeti haláláig, 1684-ig. Ezt követően viteti azt Bethlen Elek Keresdre, hogy ott bátyja művét kinyomtassák. GULYÁS (1961: 480).

³ A kéziratok lelőhelyéről ld. KULCSÁR Péter *Inventáriumának* adatait (2003: 59–60). Nekem eddig az OSZK-ban és az ELTE EK-ban őrzött kéziratokat volt módom kézbe venni, de tervben van egy erdélyi kutatóút, amelynek során a kolozsvári és a marosvásárhelyi kéziratokat is szeretném megvizsgálni.

⁴ Wolfgangi de Bethlen: *Historia de rebus Transsylvanicis. I–VI.*, Cibinii, 1782–1793.

látható történetét, Bethlen munkája viszont 1526-tal, a mohácsi vereséggel indult és 1609-ig beszélte el a magyarországi, de 1571 után egyre inkább csak az erdélyi történelem eseményeit. Vagyis Bethlen Farkas tollán alig több, mint 80 év történelméről született egy Bonfini-méretű szöveg.

Persze a terjedelem, főképp, ha csak terjengősség, önmagában nem lehet érdem. Joggal felvethető ugyanis, hogy Bethlen nem volt önálló író, műve korábbi, nagy formátumú elődök, Brutus, Szamosközy, Baranyai Decsi, stb. szövegeiből összemásolt, azokból kivonatolt puszta kompiláció. Még ha fel is hozhatjuk Bethlen védelmében, hogy sok eredeti iratot is bemásolt a szövegbe és ezzel azokat, mint fontos kordokumentumokat, némely esetben a pusztulástól mentette meg, az tagadhatatlan tény, hogy a 3000 oldalnyi szöveg elenyésző része saját invenció. Nem ugyanarról van szó, mint Bonfini esetében, aki szintén kevés új forrást és így kevés új adatot dolgozott bele a *Decades*ba, de kétségtelen, hogy stílusán teljes mértékben átdolgozta és humanista stílusra ültette át az alapszöveggként szolgáló Thuróczy-krónikát. Nem, Bethlen valóban sokszor bekezdéseken keresztül szóról szóra veszi át forrásai szövegét.⁵ Lehet-e tehát ezt a kompilációt annak tükrében is komoly munkának tekinteni, hogy ma már több, Bethlen számára forrást kínáló szerző, mint Baranyai Decsi János, Somogyi Ambrus vagy épp Szamosközy István szövegei maguk is elérhetőek mind latin kiadásban, mind magyar fordításban? A válasz nézetem szerint egyértelműen igen. Bethlen jelentősége egyrészt abban áll, hogy a 17. század végén hozzáférve az addig elkészült, de lényegében kivétel nélkül kéziratban maradt történeti művekhez, ezeket egybeszerkesztve megalkotta a nagy erdélyi szintézist, mintegy felmutatva az Istvánffyétől és így a magyarországi nézőponttól eltérő narratíva létezését. Másrészt figyelemreméltó az a koncepcionális fordulat, amely azáltal megy végbe, hogy Bethlen 1526-ot választja történeti kiindulópontjául. Ez a mai szem számára természetes határnak tűnik, de ne feledjük el, hogy a 16. századi országtörténetek Brutustól Istvánffyn át Somogyi Ambrusig egyöntetűen Mátyás halálától, vagyis 1490-től vették fel az események fonalát. Bethlen volt az első, aki meglát-

⁵ A teljes Bethlen-szövegre vonatkozóan nem készült részletes forráselemzés, de az első öt könyvre vonatkozólag rendelkezésre áll SVÉDA Pál (1938) munkája.

ta, hogy (különösen Erdély vonatkozásában) az igazi fordulópont a mohácsi vereség, amely az ország széttagolódásának és így az önálló Erdély kialakulásának első jelentős eseménye. Bethlen tehát nem csupán a nagy összegző Erdély-művet írta meg, legalábbis annak 16. századi szakaszát, hanem koncepcionálisan is fontos váltást tudatosított leendő olvasóiban.⁶

Ezért is fontos vállalása a történész-filológus-latinista tudományos közösségnek Bethlen művének magyarra fordítása, amely immár közel két évtizede tartó folyamat. Eddig összesen hat magyar nyelvű kötet jelent meg, és már csak az utolsó latin kötet fordítása hiányzik ahhoz, hogy teljessé váljon a nagy mű. Ennek befejezésére most kiváló lehetőség nyílt a Magyar Művészeti Akadémia jóvoltából. 2023 szeptemberétől ugyanis elnyertem az MMA hároméves műfordító ösztöndíját az utolsó Bethlen-kötet fordításának elkészítésére. Ez a hatodik kötet a 13–16. könyvek szövegét tartalmazza, időben pedig az 1604–1609 közötti évek eseményeit beszéli el. Az egyes könyvek eloszlása azonban nagyon egyenetlen, mivel a Bocskai-felkelés történetét tárgyaló 13–14. könyvek teszik ki a kötet javát, és a Bocskai halála utáni események, Rákóczi Zsigmond rövid országglása (1607), illetve Báthory Gábor uralomra kerülése már csak két rövid könyvnyi tárgyalást kapott.

Az *Antikvitás és Reneszánsz* olvasói most a készülő fordításból kapnak ízelítőt, mégpedig a befejezést jelentő, igen rövid 16. könyvet. Hogy éppen ezzel kezdtem a fordítást, azt nem valami türelmetlenség magyarázza, hogy gyorsan megtudjam mi a történet vége. A Báthory-részt azért éreztem aktuálisnak, mivel 2023 őszén került adásba a Duna TV-n a Móricz Zsigmond azonos című regénye nyomán készült filmsorozat, a *Tündérkert*. Ennek kapcsán valóban kíváncsi lettem, mit ír Bethlen az ellentmondásos megítélésű ifjú fejedelem uralmának első éveiről, de egyben azt is jelezni akartam, milyen fontos az, hogy a mai médiából kapott múltképzület legyen lehetőségünk korabeli szövegekkel ütköztetni. Az alábbiakban ezért következik Bethlen előadásában a *Historia* 16. könyve Báthory Gábor uralomra kerüléséről.

⁶ Bethlen munkájának historiográfiai jelentőségéről bővebben ld. KASZA (2023).

Felhasznált irodalom

- GULYÁS 1961 GULYÁS P., *Új alapítás volt-e a keresdi nyomda?*, Magyar Könyvszemle, 77 (1961/4), 480.
- KASZA 2023 KASZA P., *Egy felesleges Erdély-történet? Bethlen Farkas históriájának jelentőségéről*, in: Egyed E. – Pakó L. – Weisz A. (szerk.), Certamen X, Kolozsvár, 2023, 343–356.
- KULCSÁR 2003 KULCSÁR P., *A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig*, Budapest, 2003.
- SVÉDA 1938 SVÉDA P., *Bethlen Farkas históriája (1526–1571)*, Pécs, 1938.

Amint beköszöntött az Úr születése utáni 1608. esztendő, Rákóczi fejedelem Báthoryhoz küldte követségbe Szilvási Boldizsárt és Pécsi Simont, hogy lezárják a köztük folyó tárgyalásokat. Miután pedig a tárgyalások befejeződtek, Báthory – azt követően, hogy kifizette Csáki özvegyét és Sáros, valamint Szádvár említett várait átengedte Rákóczi tisztjeinek – elbocsátotta Rákóczi fejedelem követeit. Így hát március elején Rákóczi fejedelem országgyűlést hirdetett Kolozsvárra, majd miután itt az ország összes karai és rendjei összegyűltek, kancellárja, Petki János által eléjük tárva döntésének nyomós okait, illendő módon búcsút vett az országlakosoktól és lemondott előttük az erdélyi fejedelemségről. Bocsánatukat kérte esetlegesen elkövetett hibáiért, majd feleségével együtt Magyarország felé vette az irányt. Az erdélyi rendek a legnagyobb tiszteletadással néhány mérföld hosszan elkísérték. Ha ugyanis az erejében megfogyatkozott öregség meg nem akadályozta volna, hogy hosszabban uralkodjék, mivel az országlakosok nagyon is kedvelték (minthogy a korabeli évkönyvek tanúsága szerint bizvást abban reménykedtek, hogy uralma alatt érvényre jut a jog és az igazság), minden kétséget kizáróan sikerrel kormányzott volna.

Miközben Erdélyben ezek történtek, Báthory Gábor a maga pártjára vont a Nagy András vezette hajdúkat, akik követeléseiket huszonkét pontban terjesztették Báthory elé. Többek között, hogy fővezérük, Nagy András kapjon bárói címet, miután Báthory elnyerte a fejedelemséget, továbbá váradi főkapitánnyá kinevezve kapja meg a fejedelem utáni második helyet a megfelelő jövedelmekkel; Elek János nevű alvezérért hasonlóképpen valamilyen várral gyarapítsa és a nagyságos címmel ruházza fel. A többi pontokat, nehogy eluntassuk az olvasót, most szándékosan mellőzük.

Amint azonban Báthory értesült arról, hogy Rákóczi fejedelem búcsút intett Erdélynek, levelet küldött ugyanazon karoknak és rendeknek, amelyben előszámlálta a Báthory-család számos érdemeit, egyszersmind emlékeztette őket az előző évi marosvásárhelyi országgyűlésről Sarmasági Zsigmond útján hozzá küldött levelükre, amelyben felajánlották, hogy ha az erdélyi fejedelemség megüresedik, a választás során számolhat a jóindulatukkal minden más jelölttel szemben. Ezért kötötte tetemes költségek árán magához a hajdúkat is, nehogy alkalmatlankodjanak az

erdélyieknek. Miután pedig értesült arról, hogy Rákóczi búcsút intett Erdélynek és elutazott Magyarországra, nehogy épp ő ne segítsen Erdélynek, melyet minden oldalról zűrzavarba sülyedt tartományok vesznek körül, elküldte hozzájuk Bánffy Pétert, Macskási Menyhértet és Pethő Istvánt, és általuk kérte őket, idézzék emlékezetükbe a Báthoryház (amelyből ő maga is származik) Erdéllyel kapcsolatos érdemeit, és a szokásos szabad választás révén, közös akarattal, egyhangúlag válasszák őt fejedelemmé. Fogadkozott, hogy Erdély védelmében kész a vérért hullatni, sőt akár az életét is odadobni.

A karok és rendek pedig, akik Rákóczi fejedelem távozása után még nem oszlottak szét a kolozsvári gyűlésről, amint megkapták és elolvasták Báthory nekik címzett levelét, követeit késedelem nélkül visszaküldték, ígéretet téve, hogy irányában táplált jóindulatukat rövidesen alkalmas követek útján fejezik majd ki. Ezután az erdélyi karok és rendek (miután Rákóczi távozását követően Bethlen Gábor Magyarországról a kolozsvári országgyűlésre érkezett és tanácskozott az ország főnemeseivel) együttesen, közös akarattal, egyhangúlag fejedelemmé választották Rákóczi fejedelem helyébe Báthoryt, remélve, hogy uralma alatt a háborúk számtalan viharától sújtott tartomány új életre kel és ismét felvirágzik. Ezt követően az Erdélyben élő három nemzet nevében, Kornis Boldizsár vezetésével követeket küldtek Ecsedre, hogy köszöntsék Báthoryt és hívják be, hogy foglalja el fejedelemségét. Hogy milyen hálás szívvel fogadta őket, azt nemcsak azzal bizonyította, hogy háláját kinyilvánítandó mindnyájuk egybehangzó megítélése szerint a legmegfelelőbb beszédet tartotta, de igen gazdag ajándékokkal is megtisztelte őket, és köszönetét fejezte ki a rendek iránta tanúsított őszinte szeretetéért, egyben ígéretet tett, hogy késedelem nélkül Erdélybe indul. Ezután elbocsátotta őket.

Ezt követően Báthory késlekedés nélkül útra kelt Erdély felé. Érkezésekor örömét kimutatva és kötelességét példásan teljesítve Bethlen Gábor jött az új fejedelem elé az ország főnemeseivel és a rendekkel együtt, válogatott erdélyi katonaság élén, majd éppen virágvasárnapkor hódolattal és ünnepélyesen bevezették Kolozsvárra. Azzal kívántak neki szerencsét, hogy legyen olyan sikeres és dicsőséges, mint Báthory István, olyan hitbuzgó, mint Báthory Kristóf, és úgy szeresse hazáját, mint

Báthory András. Másnap a rendek nagy sokasága és nem kisebb öröme közepette a nagytemplomba kísérték és szokás szerint megeskették a vallásszabadság, a jogok, kiváltságok és kegyes emlékü elődei által adományozott privilégiumok megőrzésére. Petki János viszont az új fejedelem beiktatásához a legjobbakat kívánva megrendült egészsége miatt önként lemondott a kancellári hivatalról.

Mivel pedig korábban, a boldogult Báthory István erdélyi fejedelemmé, majd lengyel királlyá választása kapcsán a lehető legrészletebben bemutattuk a család fiági genealógiáját, azt reméljük, nem alkalmatlankodunk túlságosan az olvasónak, ha az ősi Báthory-nemzetség nőági leszármazását is érintjük. Ez ugyanis Jeruzsálemi András egykori, Magyarország első királyainak törzsökéből egyenes ágon származó magyar király lányától,⁷ azaz III. László, szintén magyar király vér szerinti nővérétől veszi kezdetét. Ő nemzette ugyanis Mórt, ez pedig Báthory Bereczk fiának, Jánosnak feleségét, Annát.

De ideje, hogy újra felvegyük történetünk fonalát. Miután az új fejedelmet beiktatták, a mondott országgyűlésen az ország dolgairól tanácskoztak, Bethlen Gábort pedig megválasztották az oszmán portára küldendő követnek. Báthory fejedelem arra utasította, hogy ne pusztán szavakkal méltassa az új fejedelem engedelmességét és hűségét, de hangsúlyozza, hogy Erdély összes nemzete oly nagy hajlandósággal viseltetik iránta és követi őt, amely egy törvényes fejedelmet megillet. Azt is rábízta továbbá, hogy az oszmán porta csalhatatlan jóindulatának jeleként szerezze meg a buzogányt⁸ és a zászlót az adhnaménak nevezett okirattal együtt. Majd, hogy annál hatásosabban szólhasson az érdekekben, a szultánnak és a vezíreknek szánt válogatott ajándékokkal gazdagon ellátta és késelem nélkül útjára bocsátotta a követet.

Az országgyűlés végeztével az új fejedelem köszönetet mondott a rendeknek iránta tanúsított jóindulatukért, a fontosabb urakat pedig lakomára hívta. Másnap azután az országgyűlést felosztatva engedélyt adott, hogy ki-ki hazatérjen otthonába. Ő maga sem időzött sokáig Ko-

⁷ BENKŐ tesz ide egy jegyzetet: „Ebből a tagmondatból szemléatomást hiányzik valami, amit a mű egyetlen kéziratából sem lehetett pótolni.”

⁸ Jogar (*sceptrum*) szokott itt állni, később valóban ezt a szót is használja a szöveg, de itt a bunkó, buzogány jelentésű *clava* áll. (KP)

lozsvárrott, hanem Gyulafehérvárra utazott. De a várost, meglepetésére, csúfosan elhanyagolt állapotban találta, így nem maradt hosszabban Gyulafehérvárrott, hanem a fejébe vette, hogy megszemléli Erdélyt. Elsőként Szebent kereste föl, ahol néhány napon át fényes lakomákkal vendégelték meg, majd Fogarasba ment, kicsivel később pedig Brassó felé vette az irányt, ahol szintén csak néhány napot időzve végül visszatért Gyulafehérvárra. A Moldvából és Havasalföldről érkező követek itt üdvözölték tisztelgő ajándékokkal az új fejedelmet. Köszönetet mondott nekik, illő módon megvendégelte, majd elbocsátotta őket. Eközben Ecsedről Gyulafehérvárra érkezett Báthory felesége, Palocsai Anna fejedelemasszony, aki a híres Palocsai-bárók nemzetségéből származott, akit férjura, a fejedelem ünnepélyesen fogadott. Szintén ezekben a napokban történt, hogy Báthory fejedelem némely vitás ügyek kapcsán Kassára küldte Illésházy Istvánhoz Imreffy Jánost és ruszcai Kornis Zsigmondot. Eközben Báthory fejedelem részországgyűlést hirdetett az országlakosok számára Gyulafehérvárra augusztus hónap kilencedik napjára, ahová Erdély mindhárom nemzetének rendjeiből főképp a főurakat és a nemeseket, illetve a szabad városok képviselőit nyolcnyolc főt delegáltak, akik aztán a moldvai követség megérkezése után felesküdtek a moldvaiak és az erdélyiek között kötött szövetség megtartására, miközben a moldvaiak is viszont, személyesen tettek esküt az erdélyieknek ugyanezen szövetségre. [Ugyanezen gyűlésen] határoztak továbbá arról, hogy a kincstárt illető tizedet a fejedelem ne engedje át másoknak, hanem tartsa meg saját használatára; ne tartson ötszáznál több testőrkatonát, illetve, hogy a Gyulafehérvárrott, a fejedelmi palotával szemközt álló nagytemplom tetőzetét, amely az elmúlt vészterhes idők folyamán leégett, építsék újjá. Ezt Egri György gondjára bízták. Miközben Erdélyben ezek történtek, Báthory fejedelem Kassára küldött követi az itt következő megállapodást kötötték Mátyás főherceg megbízottaival.

Mi, Illésházy István, Trencsén és Liptó vármegye főispánja, legfenségesebb urunk, Mátyás főherceg, Magyarország kormányzójának Felső-Magyarország ügyeinek vitelében belső tanácsosa, továbbá Vízkeleti Tamás, Hoffmann György és Daróczi Ferenc, szintén Őfensége tanácsosai, valamint mi, Imreffy János és Kornis Zsigmond, Erdély nagyságos fejedelmének, Báthory Gábornak, a mi leg-

kegyelmesebb urunknak tanácsosai, mint a két említett fél kijelölt megbízottai, emlékeztül hagyjuk, hogy a közjó érdekében, továbbá Magyarország és Erdély jövőendő békéjének és nyugalmanak, megőrzésének és megmaradásának okán, végezetül, hogy elkerüljük a kölcsönös vérontást (minthogy mindannyian egyazon magyar nemzetből származunk és keresztények vagyunk), a következő egyezséget [kötöttük] a fenséges főherceg és a nagyságos fejedelem között:

Először: hogy Báthory Gábor, Erdély nagyságos fejedelme nem forral semmiféle ellenséges vagy barátságtalan tervet őfensége, Mátyás főherceg, a magyar korona és annak szövetségesei ellen, sem pedig Erdélyt és Magyarországot hozzá csatolt megyéit a magyar koronától el nem idegeníti, hanem megőrzi azt mostani állapotában és úgy tartja birtokában; minden tekintetben betartja a bécsi békét és erről a megfelelő szent esküvésekkel, és az erről kiállított levelek útján biztosítja főherceg őfenségét. Ezenkívül a fent nevezett nagyságos fejedelem kötelezi magát, hogy bármikor, ha a szükség úgy kívánja, teljes erejével és lehetőségei szerint hűséggel, pénzzel és haddal is megsegíti a fenséges főherceget. Ez alól a törökök elleni [had] képez kivételt. Cserébe a fenséges Mátyás főherceg is ígéretet tesz a nagyságos fejedelemnek és országának, hogy a szükség idején Erdély nagyságos fejedelme mellett lesz valamennyi szövetséges országgal és tartománnyal egyetemben pénzzel és hadakkal.

Másodszor: hogy Erdély nagyságos fejedelme semmilyen jogot nem formál a Magyarországhoz tartozó területekre és jövedelmekre, valamint Kálló városára és ügyeikbe nem is avatkozik be.

Harmadszor: az Erdélynek szolgáló és jelenleg az említett Kálló városban tartózkodó hajdúk kötelesek innen a Nádudvar nevű faluba áttelepedni, amelyet kállói jószágaikkal arányosan azok helyébe kapnak.

Negyedszer: most, amikor a török császár hitlevelet adott a hajdúknak arról, hogy szabadon letelepedhetnek és építkezhetnek ott, ahol csak akarnak, arra való tekintettel, hogy a török és az erdélyi követet (ez utóbbi Kornis Boldizsár volt, akit Báthory fejedelem júniusban Budára küldött) mindenükből kifosztották azon az elhagyott vidéken, és a kereskedők sem járhattak biztonságban azon a környéken, ezért mindannyiuk biztonsága és a közérdek miatt úgy határoztunk, hogy mivel a törökök is újjáépítették Hevest és Szentmiklóst, hasonló megfontolásból, tekintve hogy a hajdúk (álljanak bár a két fél közül Magyarországon vagy Erdély oldalán) az említett Kálló városában semmiképpen nem gyűlhettek össze és maradhattak meg békességben tetszésük szerint, ezért a magyar-

országi hajdúknak Kállón szerzett jogaikért és jussukért cserébe a Csege nevű községet, az ugyanott lakó erdélyi hajdúknak pedig a fent említett, Kállón szerzett jogaikért és jussukért cserébe Nádudvart kell kijelölni mindkét félre vonatkozó csereképpen ugyanazon joggal és ugyanolyan feltételekkel, amilyenekkel Bocskai István fejedelem Kálló városát lakóhelyül juttatta nekik. Elhatároztuk továbbá, hogy a két fent említett hely minden késlekedés nélkül újjáépíttessék. Miután ezeket elrendeztük, mivel a nagyságos Báthory Gábor fejedelem részéről delegált, fent nevezett biztosok ragaszkodtak ahhoz, hogy mindezt írásba kell foglalni, ezért én, Illésházy István, fenséges uramnak, a főhercegnek és kormányzónak nevében és személyének képviselőjében az előbb említett fejedelem követéinek kívánalma szerint Nagybánya, vagy más néven Asszonypataka városát visszaszolgáltatom és visszaadom a nagyságos Báthory Gábor fejedelem kezébe és hatalmába. Ha pedig a fenséges főherceg úr vagy a Magyar Korona nehézségeket támasztana Nagybánya városának átengedése kapcsán, vagy azt érvénytelenítenék, Erdély nagyságos fejedelme tartozik azt egyszerűen és fondorlatok nélkül ténylegesen a fenséges főhercegnek visszaszolgáltatni, és az említett városra vonatkozó jogigényét a későbbiekben törvényi úton érvényesíteni. Mindennek betartására mind a nagyságos Báthory Gábor fejedelem, mind egész Erdély hitlevéllel kötelezik magukat. Hasonlóképpen a fenséges főherceg és Magyarország is, többi szövetségesével egyetemben a megfelelő írásos dokumentumok formájában és esküt téve ígéretet tesz arra, hogy a fentebb részletezett egyezséget be fogja tartani, egyben tanúsítják, hogy Erdély nagyságos fejedelme csatlakozott az előbb említett szövetséghez.

Ezért elküldték a nagyságos Báthory fejedelemhez követségbe őfensége tanácsosát, tekintetes Daróczi Ferenc urat, hogy miután átvette a nevezett fejedelemtől és Erdély országától hitlevelüket és meghallgatta esküjüket, tüstént és ténylegesen adja át a nagyságos fejedelem kezére Nagybánya városát.

Mindennek hitelesítése és tanúsítása érdekében állítottuk ki jelen, pecsétünkkel és saját kezű aláírásunkkal is megerősített oklevelünket.

Kelt Kassán, az 1608. év augusztus hónapjának 20. napján.

Illésházy István
Hoffmann György
Imreffy János

Vízkeleti Tamás
Daróczi Ferenc
Kornis Zsigmond

A tárgyalások befejeztével, miután követei visszatértek Kassáról Báthory fejedelemhez, a fejedelem újabb gyűlést hirdetett a rendek számára Kolozsvárra szeptember hónap 21. napjára. Ezen a gyűlésen, a kitűzött napon a fentebb részletezett határozat értelmében Daróczi Ferenc is megjelent, ahol részint maga Báthory fejedelem, részint az erdélyi rendek meghallgatták eskü alatt tett hivatalos beszámolóját a fent említett kassai tárgyalásokról, majd hazatérőben átadta Báthory fejedelem kirendelt megbízottainak Nagybánya városát. Ugyanezen országgyűlésen jelölték ki és indították útnak Sennyei Miklóst és Kornis Zsigmondot a Pozsonyban tartandó, Mátyás főherceg magyar királlyá koronázása érdekében összehívott magyar országgyűlésre, hogy az imént részletezett egyezményt aláírassák az új királlyal. Ugyanezen a diétán határozatba ment, hogy egy tekintélyes összeget biztosítsanak a fejedelmi udvar fenntartására. Végül az erdélyi rendek megerősítették a *Jus ligatum* korábban Rákóczi Zsigmond által kezdeményezett, eltörlését. Kővár várát, amelyet Báthory fejedelem nemrégiben szerzett vissza a császáriaktól és csatolt újra Erdélyhez (hogy mi módon, arról hallgatnak a krónikák), Fogaras várával egyetemben az országlakosok örök jogon Báthoryra és utódaira testálták. Ez idő tájt tért vissza az oszmán portáról Bethlen Gábor is, miután mindent megkapott, amit csak Báthory fejedelem nevében kért. Vele jött a török császár küldötte is, aki [ura] jóindulatának jeleként meghozta az új fejedelemnek, Báthorynak a zászlót, a jogart, egy ékkövekkel ékesített szablyát, valamint az adhnaménak nevezett levelet. Ebben az állt, hogy bár a császár az elmúlt három évben elengedte Erdély adóját, ez az idő letelt, ezért régi szokás szerint nem több, mint tízezer aranyat vár az országtól. Báthory fejedelem, amint ezeket kézhez vette, bőkezűen megajándékozta a török követet, biztosította őt, hogy tudja, mi a kötelessége, majd hazabocsátotta. Bethlennek pedig egy tekintélyes summa kíséretében odaajándékozta Déva várát minden tartozékával együtt, akinek az országlakosok is nyilvánosan, hosszas beszédekben mondtak köszönetet.

Mátyás király ezalatt Pozsonyban, december 4-én hitelesítette a fentebb bemutatott kassai tárgyalásokról készült, az erdélyi követek által neki átnyújtott iratot. Mivel ebben szóról-szóra ugyanaz állt, mint amikről Kassán határoztak, fölöslegesnek tartottuk ezt most ideiktatni, nehogy untassuk az olvasót. Ezekben a napokban, jelesül december 5-én hunyt el Rákóczi Zsigmond, egykori erdélyi fejedelem, miután elég szol-

gálatot tett Istennek és a hazának, egyesek szerint születése helyén, a felsővadászi kastélyban, mások szerint Szerencsen.⁹ De ez utóbbi város templomában temették el illő tisztelettel. Jelmondata ez volt: *Annakokáért tehát nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.*¹⁰

Sennyey Miklós és Kornis Zsigmond hazatértek a pozsonyi országgyűlésről, Mátyás királytól, és az aláírt kassai egyezmény mellett számos ígéretet hoztak magukkal a királynak Báthory fejedelem iránt táplált jóindulatát illetően. Báthory fejedelem igencsak örvendezett, mivel úgy látta, hogy minden kívánsága szerint alakul. Ebben az évben, Szent Lőrinc napján,¹¹ este négy és öt óra között néhány helyen lúdtojás nagyságú jéggel jégeső esett. Magyarországon pedig, az említett pozsonyi országgyűlésen Istvánffy Miklós, Magyarország történetének kiváló megörökítője, gutaütéstől sújtva végezte életét.

Amikor pedig felvirradt az Úr születésének 1609. esztendeje, Báthory fejedelem az urakkal együtt örvendezve a hazát övező általános nyugalomnak, vidám italozással ünnepelte az újévet. Ennekutána április hónap 26. napjára országgyűlést hívott egybe az országlakosok számára Kolozsvárra, ahol a rendek a fenséges fejedelem címmel ruházták fel, amivel aztán élete során csúfosan visszaélt. Ugyanezen az országgyűlésen Kendi István kancellárt részben saját, részben apjának, Kendi Sándornak rendkívüli érdemeire való tekintettel a rendek megerősítették a Báthory fejedelem nagylelkűsége révén ráruházott, a kisebbik Szamos folyó mentén fekvő Újvár birtokában.

Erdélyi indigenátust kapott Lysbona is, a nagybányai aranybányák prefektusa. Ez alkalommal, mivel a *Jus ligatum* eltörlése miatt számos vita és feszültség keletkezett, és nyilvánvaló volt, hogy ez nem a haza egységét és békességét, sokkal inkább romlását fogja eredményezni, háttározatot hoztak, hogy a *Jus ligatum* revízióját a hazai törvények értelmében nyugalmasabb időkre halasztják. Továbbá hogy az eladó holmik és az áruk ismét biztos és méltányos árral rendelkezzenek, a tanácsosok közül Szilvási Boldizsárt és Kemény Boldizsárt, a szász nemzet részéről pedig a szebeni királybíró jelölték ki, hogy elkészítsék a *Limitatiót*.¹²

⁹ BENKŐ jegyzete: „Felsővadászon halt meg, de Szerencsen temették el.”

¹⁰ Róm 9, 16. Ford. Károli Gáspár.

¹¹ Augusztus 10.

¹² Egyfajta törvényben rögzített árszabás, árjegyzék.

A nyár beköszöntével Báthory fejedelemnek kedve támadt felkeresni Magyarországon öröklött birtokait, ezért a díszesen felszerelt testőrkatonaság, illetve néhány erdélyi főúr és nemes kísértetében útnak indult Ecsedre. A magyarországi urak, akik szorosabb barátságot ápoltak vele, nagy számban, versengve siettek hozzá, hogy meglátogassák, majd viszonyosan Báthory fejedelmet is meghívták magukhoz és szinte vetélkedtek a kölcsönös lakomákkal. Néhány hetet töltött Ecseden, majd innen visszatért Erdélybe, Kolozsvárra, onnan pedig Gyulafehérvárra.

Bethlen Gábor ezalatt szüntelenül intette Báthory fejedelmet, hogy milyen nagy jelentőségű az ország nyugalma szempontjából a jelentősebb szomszédos fejedelmekkel és királyokkal ápolt barátság. De legfőképpen a két leghatalmasabb [szomszéd], a keleti és a nyugati császár jóindulatát kell megszereznie, és nem szabad engednie, hogy a rosszakarók véget nem érő fecsegése vagy az ármánykodók szüntelen irigykedése elidegenítse őket tőle. A tanácsot megfogadva Báthory fejedelem magát a javaslattevőt küldte II. Mátyás magyar királyhoz, aki akkor a Pozsonyba hirdetett országgyűlésen tartózkodott, hogy járjon el mind az ő, mind a haza biztonsága érdekében. Bethlen késelem nélkül útra kelt Pozsonyba, ahol mind Mátyás király, mind a magyarországi urak szívélyesen fogadták és a kívánt eredménnyel bocsátották haza. A hazaút során meghívást kapott Thurzó Szaniszlótól, és vele együtt ünnepelték meg Szerencsen az Úr születése napját.

Ebben az évben, augusztus hónapban olyan megszámlálhatatlan mennyiségű sáska érkezett Havasalföld felől Erdélybe, hogy sokaságuk elhomályosította, felfogta és szinte beárnyékolta a Nap fényét. Ugyanezen év egy bizonyos napján, este hét óra után olyan villámot láttak az égen, amely egy lángoló lándzsa alakját öltötte magára. Enyeden pedig akkora áradás volt, hogy néhány házat is tönkretett, a rohanó ár pedig számos szerencsétlent ragadott magával. Továbbá október 24-én estefelé az emberek nagy csodálkozására két csillag tűnt fel, amelyek mintha harcban álltak volna egymással és közben menydörgés közepette villámokat szórtak. Ugyanebben az évben a ragály fertőzte aprómarha és lábasjószág sorra pusztult el Erdélyben.

Vége a VI. kötetnek sőt az egész Bethlen-féle Históriainak